

HISTORICAL EXPERIENCE FROM THE DEVELOPMENT OF THE MANAGEMENT SYSTEM AND THE COMMUNICATION SYSTEM OF THE BULGARIAN ARMED FORCES UNTIL 1945

Manol P. Mlechenkov, Veselina A. Gagamova

*Communication and Information Systems Chair, Rakovski National Defense College, Sofia, Bulgaria,
manol_mp@abv.bg, v.gagamova@rndc.bg*

Abstract: *The report analyzes the historical experience from the development of the management system and the communication system of military units by the Land forces during the First and Second World Wars. Conclusions have been formulated that can be used to model and determine their combat potentials.*

Keywords: *Command and Control System and the Communication System of Military Units. The First and Second World Wars. Data Modeling*

ИСТОРИЧЕСКИ ОПИТ ОТ РАЗВИТИЕТО НА СИСТЕМА- ТА ЗА УПРАВЛЕНИЕ И НА КОМУНИКАЦИОННАТА СИСТЕМА НА БЪЛГАРСКАТА АРМИЯ ДО 1945 Г.

Манол П. Млеченков, Веселина А. Гагъмова

На първи октомври 2018 г. се на вършиха 140 години от създаването на първото телеграфно формирование в българската Земска войска. Свързочните формирования първоначално се развиват в състава на инженерните войски, а на един по-късен етап и като самостоятелен род специални войски. През различните етапи от развитието и организационното изграждане на Българската армия са се променяли структурата, задачите и окомплектоването със свързочни средства. Развивали са се схващанията за тяхното бойно използване, изграждане на комуникационната система и ролята им в процеса на управление на войските.

В капиталните исторически изследвания през XX и XXI век [1] основно внимание е отделено на стратегическите, оперативните и тактическите действия на сухопътните войски и формированията на авиацията и флота. Дейността на родовете и специалните войски, в това число и на свързочните части, е отразено кратко и непълно.

Отделни статии от публикациите в периодичния военен печат [2] са посветени на дейността на телеграфните подразделения. В тях се споделя опита от участието им във войните от 1885 г., 1912-1913 г., 1915-1918 г. и в заключителния етап на Втората световна войната в Европа (1941–

1945 г.). Споделя се положителен опит, отчитат се допусканите слабости в организацията на свързките и бойно използване на свързочните формирования.

По систематични изследвания на развитието на свързочните войски и техния принос за управлението на войските във войните на българската армия през XX век са направени след 2004 г. [3]

До този момент не е проведено научно изследване за ролята на свързочните войски за развитие на системата за управление на войските и приноса им за повишаване на бойния потенциал на войсковите формирования. Това е целта на стартирания научен проект „140 години свързочни войски и техния принос за развитие на системата за управление на войските“.

Целта на това изследване е като се използват известни и нови архивни източници и документи при изграждане организационната структура на българската армия, да се изследва развитието на организационната структура, изпълняваните задачи от свързочните войски, структурата на системата за управление, превъоръжаването с комуникационна техника и схващанията за бойно използване на свързочните войски и на комуникационната система на българската армия в периода 1878-1945 г., като се свърже с цялостния процес на развитие на системата за управление на българската армия.

На основата на изследвания исторически опит, натрупан от българската армия по бойните полета на три регионални и две световни войни, да се направят обобщения и изводи, които да обогатят практическия опит на командния състав, при решаването на задачите по организационното изграждане и управление на свързочните войски, структурата и управлението на комуникационната система на армията в операции от различен тип. Получените данни да послужат за входни данни на ситуационен модел и метод за оценка и сравнение на бойния потенциал на механизирани тактически сухопътни формирования.

При изследването се прилагат проблемно – хронологичния и хронологичния подход, структурен и системен анализ и ситуационно моделиране.

Обект и предмет на изследване са общовойсковите съединения от сухопътните войски, техните свързочни формирования, комуникационната система и системата за управление на българската армия.

Изследването се ограничава във времето от 1878 г. до 1945 г. През тези 67 години се извършват значителни промени в българските въоръжени сили, в тяхната система за управление и адекватни структурни изменения в техническите родове войски. Периодът е достатъчно голям, обхваща времето на пет войни и дава възможност да се определят закономерностите в организационното изграждане, мобилизационното развърщане, бойно използване на свързочните войски и изграждането на комуникационната система и системата за управление на българската армия и да се формулират обобщения и изводи.

След войната Опълчението се дислоцира на територията на страната и се трансформира в Българска земска войска. На 8 юли 1878 г., в съответствие с решенията на Берлинския договор, в Княжество България се формира Българска войска, а в Източна Румелия - Източнорумелийска милиция. Армията изцяло е сухопътна до август 1879 г., когато се поставят основите и на Военния флот. От 1879 до 1919 г. Сухопътните войски се развиват на основата на принципа за всеобщата военна служба, който е възприет от европейските държави.

Развитие на организационната структура на българската армия

На 10 юли 1878 г. със заповед № 3 на руския императорски комисар в България княз Дондуков-Корсаков, 12-те пехотни дружини от българското опълчение са преименувани в дружини от българската Земска войска. През 1883 година дружините са групирани в 5 бригади:

- 1-ва бригада с щаб София в състав 1-ва, 2-ра, 3-та, 4-та, 5-а и 6-а дружини;
- 2-ра бригада с щаб Плевен в състав 7-а, 9-а, 10-а, 11-а, 13-а и 14-а дружини;
- 3-та бригада с щаб Русе в състав 15-а, 17-а, 19-а, 21-ва, 23-та и 24-та дружини;

- 4-та бригада с щаб Шумен в състав 8-а, 12-а, 16-а, 18-а, 20-а и 22-ра дружини;
- Конна бригада в състав 1-ви на Негово Височество конен полк и 2-ри конен полк.

С княжески указ от 12 октомври 1884 г. се преминава от дружинна към полкова структура в армията. Формирани са 8 пехотни и 2 артилерийски полка, към които са придадени пионерна дружина и морска част. По същото време в Източна Румелия част от въоръжените сили действат като милиция. След Съединението на Източна Румелия с Княжество България през 1885 г. Българската армия е реорганизирана в 12 полка.

През 1886 година в българската армия отново се извършва реорганизация, като се отменят корпусната и дивизионната организация и се въвежда отново бригадната организация, съществуваща преди Сръбско-българската война. Съгласно новата организационна структура, българската армия се състои от 6 бригади, пионерна дружина, конна бригада и артилерийска бригада.

През 1889 г. е извършена нова реорганизация на въоръжените сили, според която в Българската армия (БА) има вече 24 пехотни, 4 конни, 6 артилерийски и един пионерен полк.

На 17 септември 1912 г. с указ на цар Фердинанд I са мобилизирани българските въоръжени сили, с което са образувани три полеви армии, като в хода на бойните действия допълнително са формирани още две български армии – IV-та и V-а.

По силата на Ньойския мирен договор от 1919 г. общата численост на БА е сведена до 33 000 души, ликвидирана е наборната система и е наложен принципът на доброволността. Тежестите на договора върху армията се премахват при военния министър генерал Луков през 1938 г., когато отпадат неговите военни клаузи.

Определен качествен ръст бележат и съществуващите от по-рано формирования. Особено показателни са промените в структурата на пехотната дивизия за периода до 1939 г., в сравнение с 1932/1934 г. Дивизията разполага вече с противотанкови средства, с повече артилерия и минохвъргачки, с моторни средства, с по-оформени в организационно отношение и по-наситени с нови средства формирования за инженерно и свързочно осигуряване на бойните действия.

Дивизионната свързочна дружина е в състав (жична рота, безжична рота, свързочен обоз с работилница, домакински взвод). През 1939 г. в свързочни войски служат: офицери – 35; подофицери – 50; чиновници – 29; войници – 767; Всичко: 881 души. [4]

В оставащите 5 години до включването на българската армия в заключителния период на Втората световна война в Европа се извършват няколко реорганизации, и модернизация на родовете и специалните войски.

Стремежът за модернизация, заложен в показатели, не е реализиран изцяло поради неосъществената в пълен размер мобилизация, но данните за квотите на сухопътните родове войски, фиксирани в мирновременната армия през 1944 г., са доста близки: пехота – 45,89%, артилерия – 10,66%, конница – 3,81%, бронетанкови – 4,92%, инженерни – 6,18% и свързочни – 2,20 процента. Намаляването на относителните дялове на пехотата и кавалерията свидетелства за организационна политика в сферата на сухопътните войски, която се опитва да даде приоритет на формирования с по-голяма маневреност и огнева мощ и разполагащи с повече технически средства. [5]

Дивизията се запазва като основно тактическо формирование на сухопътните войски.

Развитие на организационната структура на свързочните формирования в българската армия

Първият телеграфен взвод е сформиран на 1 октомври 1878 г. в състава на учебната сапърна рота. Преди Сръбско-българската война на 4 юни 1885 г. в състава на пионерната дружина се формира телеграфна рота.

След въведената бригадна организация на пехотните дивизии през 1899 г., на 11 май 1900 г. телеграфната рота се преименува в телеграфен парк, състоящ се от шест отделни взвода, всеки с

по три отделения: телеграфно, телефонно и оптическо. Щатът му включва 6-има офицери и 127 подофицери и войници.

От 16 октомври 1902 г. телеграфният парк се разформира и личният му състав и материалната му част се разпределят поравно между трите пионерни дружини, като към всяка от тях се сформира по една техническа рота, състояща се от телеграфна и мостова полурота. В края на 1903 г. значително е увеличен състава на инженерните войски като от трите пионерни дружини се сформират нови шест. Всяка от тях се състои от две пионерни роти и техническа полурота и по този начин от трите пионерни дружини се сформират нови шест и всяка от тях се състои от две пионерни роти и техническа полурота.

От 31 декември 1908 г. е сформирана първата телеграфна дружина в състав от три телеграфни роти. Сформирано е първото велосипедно отделение, а от 1 януари 1911 г. и четвърта телеграфна рота.

От 1 януари 1912 г. е сформирано и първото радиотелеграфно отделение. През мобилизационния период на 1912 г. Телеграфната дружина развързва всички военновременни формирания:

- Към Общата главна квартира – 1 телеграфен парк.
- Към Главната квартира на всяка армия – 3 телеграфни полуроти.
- Към щабове на пехотните дивизии – 9 телеграфни полуроти.
- 1 допълваща телеграфна полурота.
- Към щабове на отделните пехотни бригади, пехотните и конните полкове по 1 телефонна команда.

Схващанията за изграждане на системата за управление и на комуникационната система до края на Първата световна война

Извършеното проучване на действащите бойни документи към този момент – Устави за полската служба [6] показва, че няма приети схващания за изграждане на системата за управление в пехотната дивизия и корпус. В приложените текстове на образците за бойни заповеди на командирите не е посочена системата на пунктове за управление на дивизията и подчинение и реда за тяхното преместване в хода на бойните действия. Посочва се само „Аз ще се намирам в главните сили, където да се изпращат донесенията.“

Посочена е широчината на бойните фронтове на формиранията при настъпление:

- дружина – 500 крачки;
- полк -1500 крачки;
- бригада – 2000 крачки;
- дивизия – 3500 крачки;
- корпус – 3 – 6 км. в зависимост от условията на местността. [7]

При отбрана бойния фронт може да се увеличи до 2 пъти. Във всички устави е регламентирано устройването и функционирането на „летящата поща“. Постовете да са в състав 6-10 войника, велосипедисти кавалеристи. Разстоянието между постовете да бъде: за велосипедисти – 15 км.; за конници – 8-10 км.; за пеши постове – 1 час ходене пешком.

В този период е възприето схващането за изграждането на комуникационната система основно с полеви проводни средства (въздушни и кабелни линии). В пехотните дружини и полкове се използват светлосигнални апарати с диаметър 80 мм. и 130 мм. (германски „Цайс“ и чешки „Буш“) за свързка денем – до 5 км. и нощем – до 15 км.

Военно-пощенската свързка в армията по време на война се организира и ръководи от Главна дирекция на пощите телеграфите и телефоните (Гл.ДПТТ). Началниците на телеграфо-пощенските станции се назначават със заповед по Главно тилово управление и се управляват от началника на военните пощи и телеграфи. Персоналът на военните телеграфо-пощенски станции в тила за действие на армията се отпуска от Гл.ДПТТ. [8]

В изследваната литература не се намериха данни за проведено изследване на информационните потоци в системата за управление. В отчетите от дейността на свързочните формирания се срещат данни за количеството разкрити телеграфни и телефонни станции на пунктовете на армиите и дивизиите през Първата балканска война от 5 октомври до 1 май 1913 г.

- Втора армия:
- Армейска телеграфна полурота – 33 716 получени и предадени телеграми;
- Телеграфна полурота на 8-ма пд – 30 399 получени и предадени телеграми;
- Телеграфен взвод от 2-ра и 10-та пд – 46 868 получени и предадени телеграми;
- Трета армия:

Телеграфна полурота на 4-та пд – 57 268 получени и предадени телеграми.

В зависимост от различията в отдалеченията и организацията на работа в пунктовете за управление, за които се осигурява телеграфна и телефонна свързка, мрежата е разделяна на четири зони в дълбочина на оперативното построение на войските.

„*Първата* и най-близка до противника е зоната на кавалерийския телеграф. Неговата главна задача е кавалерийският началник да има постоянна свързка с началника, който го е изпратил за разузнаване, и да прехваща неприятелски депеши. Това налага всеки конен полк да разполага с щатна телеграфо-телефонна команда в състав не повече от 25–30 души с 12–15 км кабел, 2 леки телеграфни апарата и 4 телефона.

Втората зона е по-малко подвижна, но силно зависи от бързо изменящата се обстановка. В нея се включват всички части, намиращи се най-близо до противника, до щаб на дивизия включително. Най-малката единица, до която мрежата трябва да достига, е дружината. За изграждането ѝ се използва подвижна материална част, което изисква дружинната телефонна команда да се състои от шестима. Те устройват две станции (една при дружинния и една при командира на полка). Командата трябва да разполага с 2,5–3 км кабел и два-три телефонни апарата. Като се отчете необходимостта от тясно взаимодействие с артилерията в полка, тя следва да има 5–6 км кабел, 4–5 телефона и 2 товарни коня за носене на материалите, а личният ѝ състав да бъде 12–15 души и да се ръководи от офицер. За да може щабът на бригадата да се свързва с щаба на дивизията и непременно с артилерийския началник в своя участък, нейната телефонна команда трябва да разполага най-малко с 4 км кабел, а останалото имущество и личен състав да е както на полковата команда. Смята се, че отговорността за осигуряване на телефонната свързка в дивизиите следва да се възложи на телеграфните им полуроти и телефонните команди да се разформират.

Третата зона е по-малко подвижна и в нея се включват щабовете на дивизиите и армиите и намиращите се около тях тилови учреждения, като болници, артилерийски и инженерни паркове, складове и други. В нея мрежата трябва да е изцяло развита и броят на станциите да се увеличи. Телеграфните полуроти ще бъдат ангажирани да работят във втора и трета зона и да имат необходимите средства за това. Ето защо дивизионната полурота трябва да вози 8 телеграфни апарата, от които 2 запасни; 8 телефона за телеграфните станции; 6 телефона за телефонните станции и 2 запасни; 80–90 км кабел и 32–40 км гола жица.

Четвъртата зона започва от рубежа на Щаба на армията и включва всички съобщения към тила и тилевата ѝ зона. Тук основно се използва телеграфната свързка и в нея действат предимно армейските телеграфни полуроти и отчасти телеграфният парк. За осигуряване на свързките ще се използват правителствените линии, затова численият състав и въоръжението на армейските и дивизионните полуроти може да не се различава.“ [9]

Таблица 1

Свързочна зона	ПУ в зоната	Основни свързочни направления	Телеграфно формирование	Свързочни средства			
				Телефони	Телеграфи	Кабел	Гола жица
Първа	няма	КП конен полк – конни дозори	Телеграфно-телефонна команда на конен полк	4	2	12-15	-
Втора	Щабове на дружини и части до щаб на дивизия	> КП дружина - КП полк; > КП полк-ПУ артилерия; > КП бриг. – КП дивизия	Дружинна телефонна команда	2-3	-	2,5-3	-
				4-5	-	5-6	-
				4-5	-	5-6	-
Трета	Щабове на дивизии и армии и тилови райони	> КП армия - КП дивизия; > КП армия – тилови формирования (болници, складове, инж. и арт. парк.)	Дивизионни телеграфни полуроти	16	8	80-90	32-40
Четвърта	Щаб на армия и тиловата зона	> КП армия – ПУ в тиловата зона на армията	Армейски телеграфни полуроти и част от Телеграфния парк		Телеграфни свързки		Използват се правителствени линии на ГЛДПТТ

Обобщените данни са представени в таблица 1.

Периодът 1912-1919 г. е характерен с участието на СВ във войните за национално обединение: Първата Балканска война (1912-1913 г.), Втората Балканска война (1913 г.), Първата световна война (1915-1918 г.). Сухопътните войски (СВ) поемат почти цялата тежест на тези войни. Личният състав на СВ се покрива с неувяхваща бойна слава при Лозенград - Бунархисар, шурма и превземането на Одрин, превземането на Тутракан, боевете за освобождаването на Македония и Добруджа, Дойранската епопея и други.

В изследваните архивни източници не се намериха данни за проведени изследвания на комуникационната система и системата за управление на дивизиите и армиите. Това потвърждава прилагането на положенията, залегнали в Уставите за полската служба, което прави бойния опит неприложим за нуждите на настоящото изследване и моделиране.

След двете национални катастрофи и въвеждането на клаузите на Ньойския договор българската армия е сведена до 33 000 души и страната е лишена от наборна военна служба. Част от нейните задачи са прехвърлени на жандармерията и пограничната стража.

Възстановяване на свързочните войски и участие в заключителния етап на втората световна война в Европа

Възраждането на свързочните войски в българската армия започва на 1 февруари 1928 г. със сформиранието на самостоятелен свързочен полк (в състав 2 дружини с по 3 роти).

През този период във водещите европейски армии широко навлиза радиото. Водещите световни фирми предлагат широка гама от носими и возими (автомобилни) радиостанции. През 1936 г. са сключени договори с „К. Лоренц“ за доставка на 20 носими и 30 бордови радиостанции и за 20 (100 W и 200W) автомобилни радиостанции, а с „Телефункен“ за 120 носими и 30 бордни радиостанции. Принос за превъоръжаването на свързочните войски има и Българската военнотехническа фабрика, в която от 1932 г. се произвеждат носими късовълнови радиостанции „Цар Борис III“ и „Княз Симеон Търновски“. Произвеждат се и български телефонни апарати и номератори.

Всичко това допринася за довеждане на радиосвързката до звено дивизия – полк, да се увеличат свързочните канали по отделните свързочни направления, да се увеличи скоростта на информационния обмен и се повиши мобилността на комуникационната система на тактическите звена и на системата им за управление.

През 1937 г. към сформираниите четири инженерни полка се развърща по една свързочна дружина (в състав от 2 роти). От 1939 г. се сформира втора свързочна дружина (в състав щаб, 1 жична и 1 радио рота).

След подписването на Солунското споразумение на 31 юли 1938 г., което отменя военните клаузи на Ньойския договор, Българската армия фактически получава възможност за нормално, регламентирано в рамките на международните отношения развитие и числеността и достига до 800 000.

От 30 ноември 1943 г. от армейските и дивизионните свързочни дружини на инженерните полкове са сформирани четири армейски свързочни полка. Полковете са сформирани в заповядания срок и за военно време е предвидено да развърщат:

Първи армейски свързочен полк – София, сформира 1-ва армейска свързочна дружина; 1-ва, 7-а и 11-а дивизионна свързочна дружина; 25-а и 27-а дивизионна свързочна рота; свързочна рота към 1-ва пехотна гранична бригада; общовойскава радиоротата.

Втори армейски свързочен полк – Пловдив, сформира 2-ра армейска свързочна дружина; 10-а, 2-ра и 8-а дивизионна свързочна дружина.

Трети армейски свързочен полк – Шумен, сформира 3-та армейска свързочна дружина; 3-та, 4-та и 12-а дивизионна свързочна дружина; свързочна рота за 3-та пехотна гранична бригада; корпусна свързочна рота.

Четвърти армейски свързочен полк – Плевен, сформира 4-та армейска свързочна дружина; 5-а, 6-а и 9-а дивизионна свързочна дружина; 29-а дивизионна свързочна рота; свързочна рота за 4-та пехотна гранична бригада и допълваща рота.

През януари 1944 г. Общовойсковият свързочен полк развърща: **свързочна дружина на Главното командване** в състав: щаб, 4 жични роты, 1 телефонно-телеграфна и 1 радиоротата, свързочна работилница със склад и домакински взвод; **допълваща свързочна дружина** в състав: щаб, 2 жични роты, 1 радиоротата и домакински взвод; **три главни разменни военнопощенски станции**.

При мобилизационното развърщане на армията през 1944 г. състава на свързочните дружини е следния:

- Армейска свързочна дружина: 712 души; щаб; телефонна, моторизирана и рота за далекопроводен кабел; 2 строително проводни роты; радиоротата; обоз със свързочна работилница;
- Дивизионна свързочна дружина: 501 души; щаб; телефонна, строителна проводна рота; радио рота; обоз със свързочна работилница (136 коня, 35 каруци и 3 автомобила); [10]
- Свързочна рота в пехотен полк: 2 свързочни взвода и 1 пионерно-химически взвод;

- Свързочен взвод в пехотна дружина: 28 души.

През втората световна война продължава усъвършенстването на Сухопътните войски. Те участват в последния етап на войната на страната на антихитлеристката коалиция. Провеждат 5 настъпателни операции (Нишка, Куманово-Странска, Брегалнишко-Струмска, Косовска и Мурска) и 1 отбранителна - Дравска.

От анализиранияте исторически извори за първия период на войната считам, че за нуждите на изследването, най-адекватна е анализът на системата за управление на 2 А за *Нишката настъпателна операция (8 – 18 октомври 1944 г.)*. За нея съставът на армията е:

- 4-та пехотна дивизия (7-и, 8-и, 19-и пехотни полкове, 5-и дивизионен артилерийски полк),
- 6-а пехотна дивизия (1-ви пехотен попълващ полк, 15-и, 35-и пехотни полкове, 2-ри дивизионен артилерийски полк),
- 9-а пехотна дивизия (4-ти, 25-и, 34-ти пехотни полкове, 9-и дивизионен артилерийски полк),
- 12-а пехотна дивизия (31-ви, 32-ри, 46-и пехотни полкове, 12-и дивизионен артилерийски полк),
- Бронираната бригада (с моторизирания, бронирания и артилерийския полк),
- 2-ра конна дивизия (4-ти, 5-и, 8-и, 10-и конни полкове, 2-ри преносим полк),
- 1-ва гвардейска пехотна дивизия (1-ви, 2-ри, 3-ти гвардейски полкове), 4-та пехотна гранична бригада.

За операцията решението на командващия генерал-майор Кирил Николов Станчев е главният удар на армията да се нанесе на направлението Модра стена – Власотинци – Лесковац с три съединения (12-а пехотна дивизия, Бронираната бригада и 2-ра конна дивизия), а останалите пет (9-а, 6-а, 4-та пехотна, 1-ва гвардейска пехотна дивизия и 4-та гранична пехотна бригада) да настъпят по отделни направления към Ниш. При това силите на армията се разделят на две части, като първата се групира около основния оперативен обект – Ниш, без да има право да го овладее, а втората – в района на Лесковац, готова за настъпление към Прищина и Враня.

От действията на пехотните дивизии определяме 6-а пехотна дивизия. Нейната бойна задача е: да настъпи в направление Бела паланка – Ниш и да достигне района на селата Баня, Чукленик, Банцарево, Куновица, Малче.

В съответствие с решението е организирана и системата за управление на армията. Армейски команден пункт (КП) е развърнат в Пирот, а КП на дивизиите са развърнати, както следва: на 9-а пехотна дивизия – в Темска; на 6-а пехотна дивизия – в Блато; на 4-та пехотна дивизия – във Велико Бонинце; на 12-а пехотна дивизия, и Бронираната бригада – в Сводже с направление за преместване на 12-а пехотна дивизия към Власотинци, а на Бронираната бригада към Власотинци–Ораше [11]; на 2-ра конна дивизия – в Бабушница; на 1-ва гвардейска пехотна дивизия – в района 3 км източно от Сурдулица. Ос на свързките е Пирот–Бела паланка–Ниш. Още тук със заповедта за операцията е разпоредено оста на свързките да не нараства в направлението на главния удар на армията (както е предвидено в Правилника за свързочната служба във войската, част първа), а в полосата на 6-а пехотна дивизия. Основният аргумент за това решение е, че на направлението Пирот–Ниш е по-добре развита държавната т.т. мрежа, която може да се ползва от Втора армия и за осигуряване на свързките на Главното командване.

За операцията свързочната система на армията се изгражда и поддържа от 2-ра армейска свързочна дружина, която се състои от щаб, домакинство, 5 роты (1-ва, 2-ра и 3-та жична, телефонно-телеграфна и безжична), една свързочна работилница и армейски свързочен обоз.

След тридневни тежки боеве (от 8 до 10 октомври) Втора армия успява да пробие отбраната на противника на трите най-важни направления: на направлението на главния удар Модра стена–Власотинци–Лесковац, на направлението на втория удар Осмаково–Свърлиг и на направлението Бабушница–Бела паланка–Ниш. Това предоставя възможност да се развие настъплението в дъл-

бочина на север, в тил на Нишката групировка на противника и нейното обкръжаване и на юг към района на Враня, Бояново, с което да се окаже съдействие на войските на Първа армия, действаща на Кюстендилско–Скопското направление.

Сутринта на 11 октомври дивизиите подновяват настъплението. След като се събират данните за обстановката и се констатира общо отстъпление на противника, командващият армията взема решение за оперативно преследване, като към 10,50 ч. с радиограми се поставят допълнителни задачи на всички съединения [12].

В резултат на допуснати грешки преследването на 11 октомври постига ограничен успех. “Една от причините за несвоевременното и недостатъчно добре организирано преследване беше откъсването на командването и щаба на армията от войските. Командният пункт, от който се осъществяваше управлението, все още беше в Пирот и свръзката му със съединенията беше станала несигурна. Това не позволяваше навреме да се получават донесенията от подчинените щабове, да се вземат правилни решения и да се поставят конкретни задачи на съединенията” [13].

На 11 октомври в 12,30 ч. 6-а пехотна дивизия овладява Бела паланка. На 13 октомври преследването продължава. Шеста пехотна дивизия продължава настъплението си към Куковица – Нишка баня. Вечерта щабът на дивизията се премества от Бела паланка в Йелашница. Оста на свръзките се изгражда в направлението Бела паланка–Йелашница – Ниш.

Сутринта на 14 октомври Ниш е обхванат от всички страни от дивизиите на Втора армия, с което се създава обстановка за пълен разгром на основните сили на 7-а СС планинска дивизия “Принц Ойген”. След овладяването на града щабът на 6-а пехотна дивизия се разполага в Нишка баня.

На 15 октомври 6-а пехотна дивизия след прочистването на Ниш се прегрупира и заема района Горни Комрен–Поповац–Пася поляна–Ниш. За 16 октомври Втора армия получава от Главното командване нова задача. С нея е наредено 4-та, 6-а и 9-а пехотна дивизия да се попълнят и подготвят за нови действия.

За операцията мобилността на командния пункт на 6-а пехотна дивизия е:

- КП на изходно положение на 8 октомври 1944 г. – Блато;
- КП на 11 октомври 1944 г. - Бела Паланка – на 14-15 км.;
- КП на 13 октомври 1944 г. – Йелашница- на 15 км.;
- КП на 15 октомври 1944 г. – Нишка баня – на 10 км.

За резултатите от водените бойни действия по време на Нишката операция, от 8 до 15 октомври командващият Втора армия генерал-майор Кирил Станчев формулира някои изводи и поуки. В тях по отношение на управлението на армията и функционирането на свръзките е отразено: “2. Свръзката през време на бойните действия между командирите и частите беше много слаба, въпреки че се разполагаше с необходимите свръзочни средства – особено с радиостанции. Имаше моменти на пълно прекъсване на свръзката с 4-та, 9-а и 12-а пехотна дивизия. Като се има предвид, че няма командване без свръзки, за в бъдеще всички командири трябва да вложат максимум енергия и амбиция, за осигуряване непрекъсната свръзка както с подчинените им части, така също и със съседите и по-горното командване. 3. Командирите на дивизии и началниците на щабове невинаги се намираха на командните места” [14]. Също така е отчетено, че командните пунктове на отделни части са близо един до друг, без достатъчно охрана, мерките им за скритост са недостатъчни и не се оборудват укрития на моторните превозни средства, което може да доведе до удари по тях и до унищожаването им.

От поуките след Нишката настъпателна операция главнокомандващият на Българската войска отдава поверителна Заповед № П-695 от 25 октомври, с която заповядва конкретни дейности за избягване на констатираните слабости.

По отношение на управлението на войските и изгражданата свръзочна система на Втора армия по време на тази операция могат да се формулират следните изводи:

1. “Управлението на съединенията и частите бе организирано правилно и се извършваше от командните места (пунктове), а командирите на съединения обикновено излизаха на предварително подготвени наблюдателни места. Армията обаче нямаше организиран наблюдателен пункт.

В хода на операцията командващият и щабът управляваха войските с кратки писмени разпореждания или с телефонограми.

Основно свързочно средство при подготовката и в хода на бойните действия беше проводната свръзка. Между армията и съединенията бе организирана и се поддържаше и радиосвръзка, но поради силно пресечената местност и липсата на достатъчно радиостанции за ретранслация тя често се прекъсваше” [15].

2. Голямото отдалечение на командните пунктове на армията и дивизиите от войските силно затруднява устройването и поддържането на устойчива проводна свръзка в хода на операцията.

3. Целесъобразно е решението оста на свръзките на армията да се изгражда на направление с най-добре развита държавна съобщителна мрежа, с което се повишава устойчивостта на проводната мрежа и се намалява разходът на полеви проводни средства.

4. Широката полоса за настъпление на армията и нейният боен състав от шест съединения, от които две бързи, силно пресеченият релеф и неблагоприятните метеорологични условия затрудняват изграждането на проводната свръзка и организацията на линейно-станционната служба. В това отношение неблагоприятно се отразява и недостигът от моторни превозни средства в дружината.

5. Големият некомплект от мотоциклети с кош, особено в ротите, силно затруднява организирането на разносната мотоциклетна служба на армията.

От анализиранияте исторически извори за втория период на войната считам, че за нуждите на изследването, най-адекватна е анализът на системата за управление на 12-а пехотна дивизия на 3-ти корпус от Първа българска армия през *Мурската настъпателна операция (29 март – 15 април 1945 г.)*.

Задачата е поставена на 25 март 1945 г. с оперативна Директива № 283 от командващия фронта. Силите на 3-ти корпус (8-а, 10-а, 12-а пехотна дивизия) са в първия ешелон и 16-а пехотна дивизия е втори ешелон на армията. Войските трябва да настъпят с основните си сили на фронт около 35 км и на дълбочина близо 50 км, да пробият първата полоса на противниковата отбрана, да овладеят от движение укрепената линия “Маргит”, да форсират канала Принципалис и да развият настъплението на запад [16].

При подготовката на операцията в звеното армия–корпус е приложен последователният, а в звеното корпус–дивизия – паралелният метод за вземане на решение. Цялостно задачата на командира на 3-ти корпус е поставена на 28 март 1945 г. и за да се осигури необходимото време на органите за управление от тактическите звена, в заповедта до корпуса щабът на армията поставя пълно задачите на дивизиите.

12-а пехотна дивизия, усилена с 13 артилерийски отделения, 417-и съветски изстребител противотанков артилерийски полк и 2-ри дивизион от 35-и полк гвардейски минохвъргачки, получава задачата да атакува противника на фронта от Кишбайом до Нагкорпад, да пробие отбраната му и до края на деня да излезе на линията Шегешд–Шомогсоб. Направленията за настъпление на дивизиите на главния и втория удар определят и направленията за изграждане на осите на свръзката на 3-ти корпус и армията в операцията.

В Заповед № I-725 от 28 март на командващия армията за Мурската операция е уточнено, че 3-ти корпус трябва да заеме командния си пункт в Мике до 19 ч. същия ден. 12-а пехотна дивизия се прегрупира и сменя 960-и стрелкови полк от 299-а стрелкова дивизия в участъка Чьокбой–Нагкорпад. Внимание се отделя и на свръзките за взаимодействие. Преди началото на операцията свръзочната мрежа на 3-ти корпус е развърната напълно. Проводната мрежа е изградена предимно по ремонтирани и новопостроени постоянни двупроводни линии, като на отделни участъци за резервиране на свръзките се използват еднопроводни постоянни линии, далекопроводен кабел и двойни линии с обикновен полски кабел.

Линейно-надзорническата служба е организирана от две ремонтни групи, командвани от офицер и подофицер, с необходимите за целта обучени войници. Те са в разпореждане на коман-

дира на възела и разполагат с инструменти, материали и две разузнавателни леки коли. че корпусната проводна мрежа от корпусния възел в Неметлад е добре организирана.

Към всяка пехотна дивизия има осигурена проводна свързка по най-малко две отделни направления. Създадени са и много обходни направления. Свързаността на армейската централа с корпусните и дивизионните телефонни централи в единна система в крайна сметка води до подобряване устойчивостта на свързочната система на Първа българска армия като цяло. За да се използват изцяло възможностите на отпуснатите от свързочниците от Трети украински фронт проводни вериги между Сигетвар–Неметлад–Мике, в района на Мике (където е КП на 12-а пд) е развърната армейска телефонна централа, свързана с корпусната. От нея се осигурява телефонната свързка с наблюдателното място на армията.

Корпусни телефонни централи са развърнати в Сулок, Ищванди, Барч и Ердечоконя с 10-линейни номератори, с което се осигурява възможност за няколко затворени кръга и обходни свързочни направления.

Дължината на устроените и експлоатирани типове жични линии са:

1. Постоянни двупроводни т.т. линии – 227 км.
2. Постоянни еднопроводни линии – 38 км.
3. Полупостоянни т.т. линии – 12 км.
4. Линии от далекопроводен кабел – 15 км.
5. Двупроводни кабелни линии – 4 км.
6. Еднопроводни полски кабелни линии – 12 км.

ВСИЧКО: 308 км.

С така развърнатата проводна мрежа се осигуряват по 1–2 директни свързки с дивизиите и корпусните части, както и свързка по обходни маршрути. Вижда се, че преобладават ремонтираните двупроводни постоянни т.т. линии. Това дава възможност на по-маневрените полеви кабелни средства да останат в резерв за развитие и резервиране на мрежата в операцията и при последващо настъпление.

Корпусни подцентрали с по 10-линейни номератори са развърнати ККСВ на КП на дивизиите в Ищванди, Барч, Ердечоконя и Мике.

Далекописна мрежа, дублирана с морзова такава е устроена между корпуса и подчинените му дивизии и с армията. За целта са използвани по една отделна верига или са давани свободни вериги чрез номераторите.

Разносвачна мрежа с мотоциклетните разносвачи е отлично уредена с уточнени пътища до поделенията на корпуса и армията и работеха също така напълно точно и правилно, като с армията се поддържаше ежедневен курс, а с дивизиите – при нужда.

Към 28 март при организирането на радиосвързката на 3-ти корпус са задействани пет радиостанции, четири от 100 W и една от 80. С едната 100 W радиостанция се поддържа свързка с Първа българска армия и 4-ти корпус, а с другата – с 64-ти съветски корпус, който участва с радиостанция РСБ. Другите две 100 W радиостанции осигуряват работа в радиомрежа с по две пехотни дивизии. Двете 80 W радиостанции се използват за устройване на радионаправление с лекия оперативен щаб, а останалите радиосредства са предвидени да изграждат свързките назад и напред с дивизиите от новия район на командния пункт на корпуса.

В резултат на успешните действия на Трети украински фронт през последните дни на март 1945 г. натискът върху Нагканижката групировка на противника се увеличава и тя започва организирано да се оттегля. В 3 ч. на 29 март по заповед на командващия армията е проведено разузнаване с бой, при което се установява, че на направлението на главния удар противникът е извел главните си сили от предния край на отбраната. При създадената обстановка командващият армията генерал-лейтенант Владимир Стойчев решава 3-ти корпус да настъпи сутринта на 29 март 1945 г. (един ден по-рано от планираното), като не извършва пробив, а овладяване на отделни опорни пунктове, последвано с разгром на прикриващите сили и стремителното му преследване.

Командирите на съединения и части разполагат с малко време за поставяне на задачи на войските. По тази причина трите дивизии преминават в различно време в настъпление. Първа в 6 ч. на 29 март настъпва 12-а пехотна дивизия.

След като е констатирано оттеглянето на противника пред фронта на 3-ти корпус, през втория ден на настъплението в резултат на добре организираното и осъществено преследване войските на армията завършват пробива в първата полоса на отбраната.

През първите два дни на операцията се нарастват свързочните оси в направление на главния и втория удар на 3-ти корпус т на дълбочина 20–25 км. Вечерта щабът на 12-а пехотна дивизия се премества в Сабаш и за свързка с нея се удължава далекопроводната линия от наблюдателно място № 1 на корпуса до селото – 8 км, а през нощта дотам се построява полупостоянна линия от 14 км.

На 29 март преди обед на свързочния възел в Мике са прехвърлени 3 радиостанции, които веднага поемат радиосвързката на корпуса.

На 30 март централата в Мике се оказва излишна и в Лабод се развърща нова телефонна централа с 30-линеен номератор, където до вечерта се премества и щабът на корпуса. След като централата се установява в Мике, всички линейни и радиосредства се преместват в ЦКСВ в Лабод с готовност за бързо изнасяне напред.

По оста на свързките се изграждат към 12-а пехотна дивизия, която премества щаба си в Шомогсоб, отначало се използва дивизионната свързка от Сабаш, докато корпусната дружина устрои дотам далекопроводна линия.

За 31 март армията получава задачата с 12-а и 10-а пехотна дивизия да форсира р. Мур и до края на деня да овладее линията Тотсентмартон–Коториба–Долня Дубрава.

След упорити боеве на направлението на главния удар 12-а пехотна дивизия успява да се вклини на 7 км в укрепената линия “Маргит” и овладява височините западно от Йоланта, а 10-а пехотна дивизия се вклинява в отбраната на отделни направления на 3–4 км.

От 8 ч. на 31 март щабът на 3-ти корпус (лекият оперативен щаб) и щабът на 4-та корпусна свързочна дружина се изместват от Мике в Шомогсоб. Дотогава свързочната дружина развърща ЦКСВ, отначало телефонната централа е от 20-линеен номератор, а впоследствие с 30-линеен. След като към края на деня и тежкия оперативен щаб на корпуса пристига в Шомогсоб, вътрешната мрежа се преустройва. След като на новия корпусен възел са развърнати група радиостанции, от 8 ч. те поемат радиосвързката в корпуса. Куриерската свързка е устроена от едно мотоциклетно отделение при ЦКСВ в Шомогсоб. На 30 март радиомълчанието се отменя и от 00 ч. на 1 април влиза в действие Радиоплан № 5.

На 1 април 12-а пехотна дивизия разширява пробива, освобождава Миклошфа и до вечерта достига до източния бряг на канала Принципалис срещу Нагканижа. От 10 ч. на 1 април ЦКСВ се измества в Ихарошберен. Устройва се кабелна линия с 12-а пехотна дивизия в Погансентпейтер и с 10-а пехотна дивизия, чийто щаб се установява в Ихарош.

След като командващият армията получава задачата да форсира канала Принципалис и продължи преследването на противника, се уточняват задачите на съединенията за следващия ден. На 3-ти корпус е поставена задачата с 12-а и 16-а пехотна дивизия енергично да преследва противника, да форсира р. Мур и да овладее Чаковец. На 2 април под прикритието на артилерийски огън 12-а пехотна дивизия форсира канала и продължава преследването на противника. На следващия ден настъплението е възобновено и до вечерта е освободено Летене и дивизията достига до р. Мур, но не успява да я форсира от движение.

С еднопроводни кабелни линии са свързани 12-а пехотна дивизия в Шомодсентмиклош и 10-а пехотна дивизия в Лисо, а с 16-а пехотна дивизия се поддържа свързка през Чурго до Бележна.

Сутринта на 2 април щабът на корпуса се премества в Ихарошберен, където вече е устроен ЦКСВ. На 3 и 4 април щабът на 12-а пехотна дивизия остава в Шомодсентмиклош и е свързан с

кабелна линия с централата на селото. През следващите дни продължават успешните действия на 12-а и 16-а пехотна дивизия. В периода 5 – 14 април настъплението на 12-а пехотна дивизия продължава. На 15 април бойните действия са прекратени.

Така завършва най-голямата настъпателна операция на Първа българска армия във войната е срещу Германия. С нея се увеличава нейният принос в освобождаването на Унгария и са създадени благоприятни условия за преминаване в настъпление на Първа и Трета югославска армия в Сремската област. Успехите на Първа българска армия в Мурската настъпателна операция са оценени положително от съюзниците в антихитлеристката коалиция и на три пъти Москва я приветства с оръдейни салюти.

От проведеното изследване могат да се формулират следните изводи:

1. Високият темп за настъпление изисква по-голяма мобилност на пунктовете за управление на дивизиите и корпуса.

2. В операцията е приложен способът за преместване щаба на армията и корпусите, регламентиран с ръководните документи (Правилника за бойната служба – част първа и втора, и Проектоправилника за действието на големите войскове единици). При настъплението от щаба на Първа българска армия се отделя оперативна група, която се придвижва на наскоци след настъпващите войски и непосредствено ги управлява, докато командният пункт на армията се премества веднъж при по-голямо отдалечение към края на операцията. Корпусните щабове сформират два ешелона – лек и тежък оперативен щаб. Лекият се мести всекидневно след настъпващите войски, а тежкият – веднъж на 1–2 денонощия. При високите темпове за настъпление дивизионните щабове се преместват по 1–2 пъти за боен ден. По този начин започва сформиранието на още един пункт на армията и корпуса – запасен (или преден), който се изнася пред основния и непосредствено управлява войските. Това е новост в организацията на системата за управление на войските, наложена от условията за водене на настъпателната операция и при преследването на противника, която не е предвидена в ръководните документи до момента.

3. Новият способ за поешелонно преместване на оперативния състав изисква свързочните части да изграждат по една свързочна ос на направлението на всеки удар, към която за най-кратко време да се свързват бързо придвижващите се щабове и оперативни групи, предимно с кабелни линии. Впоследствие при наличието на време те да се подобряват, като се устройват полупостоянни и постоянни линии. Освен това се налага да бъдат сформирани високо мобилни моторизирани подразделения, които бързо да се изнасят и устройват нужните проводни и радиосвързки за командването.

4. Високият темп за настъпление и широките фронтове на съединенията и корпусите показват, че личният състав на корпусните и дивизионните свързочни дружини, попълнени с личен състав по съкратените щатове, е недостатъчен за бързото и навременно устройване на свързките в корпуса, особено на чужда територия.

5. Осигуряването на свързките със съединенията налага корпусната свързочна дружина да има три строителни роти за полупостоянни линии, за всяка от трите пехотни дивизии в корпуса, които да изпълняват функциите на направленски роти, и отделна FF кабелна рота. Всяка една от строителните роти да изгражда и поддържа оста на свързките на дивизията, а FF кабелната рота да развива и поддържа оста на корпуса и да посреща свързките на дивизиите.

6. При стесняването на полосата за настъпление на корпуса и съединенията проводната им мрежа се изгражда с една ос и звездообразна структура, което значително намалява структурната е надеждност. Това налага търсенето на пътища за устройване на обходни направления за нейното подобряване.

7. Независимо от високите темпове за настъпление командният състав приоритетно използва телефонната свързка. Устройство и поддържането на проводната мрежа коства извънредно много труд и усилия от свързочните части и невинаги е по силите им. В същото време добре устроената и изправна радиосвързка не се ползва ефективно.

8. Широко приложение в проводната мрежа на армията намират високочестотните апаратури и далекописните машини за свързка напред с щабовете на дивизиите и особено назад с Главното командване, с което близо два пъти се увеличава пропускателната способност на телефонната свързка.

5. Заключение

Проведеното проучване и анализ на историческия опит при управлението на войските, изграждането и управлението на комуникационната система ще послужат за входни данни в процеса на моделиране и определяне на бойния потенциал на войските.

References

1. *Кратка история на Отечествена война; Приносът на българския народ за разгрома на фашистка Германия; Отечествена война на България 1944-1945* (в три тома); *История на Отечествена война на България* (в четири тома), С., ДВИ, 1981-1984; *История на Сухопътните войски на България* (в три тома), С., Фондация българско историческо наследство“ 2014-2019.

2. Дунев. Бележки върху историческото развитие на нашите инженерни войски. С., Печатница “Военен журнал”, 1906; Кочов, Л. Г. Свързки и първите български военни пощи през Сръбско-българската война 1885 г., Известия на Военноисторическото научно дружество (ВИНД), Т. XVII-XVIII, 1974; Ханъмов, Г., Принос към историята на свързочните войски в българската армия, *Военноисторически сборник, № 5*; 1960, Марков Д. Поява на инженерните войски у нас и някои по-характерни моменти от участието им във войните от 1885 г., 1912-1913 г. и 1915-1918 г., *Военноисторически сборник, № 1*, 1950; Ранков, В. Дейността на телеграфните части през войната с Турция 1912-1913 г., *Военен журнал, № 11*, 1914.

3. Млеченков, М., Свързочните войски и комуникационната система на българската армия 1878 – 1945 г., дисертация, Шумен, ВИБ, 2008, Млеченков, М., Свързочните войски на България 1878 – 1944, С., ВИ, 2004, Млеченков, М., *Свързочните войски на България във войната срещу Германия в Европа 1944 – 1945*, С., ВИ, 2008, Млеченков, М., Мухтаров., Й., *Свързочните войски на България 1945 – 2004*, С., ВИ, 2009, Млеченков, М., 140 години свързочни войски на България 1878-2018, С., ВИ, 2020.

4. *История на Сухопътните войски, том II*, С., 2017.

5. Пак там

6. Устав за полската служба, С., Печ. Вълков, 1895, ВИБ П II 726.

Устав за полската служба, С., Печ. Воен. журнал, 1901, ВИБ П II 1062.

Устав за полската служба, С., Печ. Воен. журнал, 1906, ВИБ П II 659.

Устав за полската служба, С., Печ. Воен. журнал, 1912, ВИБ П II 1353.

Устав за полската служба, С., Печ. Воен. журнал, 1915, ВИБ П II 660.

Устав за полската служба, С., Печ. Воен. журнал, 1916, ВИБ П II 1279.

Устав за полската служба, С., Печ. Воен. журнал, 1917, ВИБ П II 1246.

7. Общи правила (норми) за тактическо употребление на големите войскове единици, Заповед по воен. ведомство № 63 1905.

8. *Положение за военните телеграфо-пощенски съобщения*, С., ДП, 1915, ВИБ П II 308

9. Юруков, Телеграфните части през войната, *Военен журнал, 1914, № 3* с. 481–492

10. *История на Сухопътните войски*, том II, с.111.

11. *Отечествена война на България 1944–1945*. Документи и материали. Т. II. С., ВИ, 1980, с. 24, 29

12. *История на Отечествена война на България 1944–1945*. Т. II, с. 144
13. П а к т а м, с. 147.
14. ДВИА, ф. 745, оп. 3, а.е.116, л. 38–43.
15. *История на Отечествена война на България 1944–1945*. Т. II, с. 161–162.
16. *История на Отечествена война на България 1944–1945*. Т. III, с. 138.